

DE LA COMITAT LA SCAUN PRINCIPAL. EVOLUȚIA ADMINISTRATIV-JURIDICĂ A SIBIULUI ȘI A PROVINCIEI AFERENTE ÎN EVUL MEDIU

Keywords: *Transylvanian Saxons, Sibiu County, Middle Ages, administrativ history, Saxon University of Transylvania*

Cuvinte cheie: *sași transilvăneni, comitatul Sibiu, Evul mediu, istorie administrativă, Universitatea sașilor din Transilvania*

Originile complexului *establishment* juridic-administrativ și politic reprezentat de Universitatea Saxonă din Transilvania trebuie căutate în primul rând în statutul juridic al comitatelor, scaunelor și districtelor săsești, care au constituit veritabile autonomii locale¹. Desigur, pe lângă evoluția juridică a scaunelor și districtelor săsești, o serie de evoluții politice și juridice la nivelul întregului Regat al Sfântului Ștefan (sau doar al voievodatului Transilvaniei) au dus la formarea Universității Săsești în a doua jumătate a sec. al XV-lea, pe care o se le urmărim însă în altă parte.

De la început trebuie să precizăm că organizarea juridic-administrativă a sașilor s-a făcut pe măsură ce aceștia s-au stabilit pe *fundus regius*. Comitatele lor, apoi scaunele și districtele au fost într-o continuă evoluție până la mijlocul sec. al XVI-lea. Așadar coloniștii germani nu s-au stabilit într-un teritoriu cu o organizare juridic-administrativă premergătoare venirii lor ci au contribuit la această organizare intervenind la regalitate, uneori armat (cum este cazul transformării comitatului sibian în scaun, la 1325).

Despre primii coloniști germani din Ungaria și Transilvania s-au emis recent teorii conform cărora ar fi fost membrii plebei Primei Cruciade (în prima fază o Cruciadă a Săracilor), deviate prin Ungaria, care atrași fiind de frumusețea locurilor și, mai ales, de privilegiile regilor arpadieni, s-au așezat în noua patrie-gazdă². Indiferent cât de atrăgătoare sunt teoriile acestor diletanți ele nu au sprijin documentar și nu se bazează decât pe teorii și deducții. K. G. Gündisch a arătat că trecerea cruciaților prin Ungaria poate fi admisă, dar că aceștia nu au trecut sub nici o formă prin Transilvania, necum să se așeze și să formeze colonii³.

Problema colonizării germanilor în Transilvania a fost analizată foarte limpede și pertinent de către profesorul Thomas Nægler în 1978⁴. Sintetizând, putem reține faptul că așezarea sașilor în Transilvania s-a încadrat într-un fenomen istoric general de colonizare a Estului Europei cu populație germană, provenită în principal din zona renană, fenomen inițiat de

¹ Termenul s-a încetățenit în istoriografia săsească și germană. Vezi, spre exemplu, vol. *Gruppenautonomie in Siebenbürgen*, ed. Wolfgang Kessler. Köln-Viena, 1990, *passim*.

² Horst Klusch, *Zur Ansiedlung der siebenbürger Sachsen*. București, 2001, *passim*; Wilhelm Andreas Baumgärtner, *Der vergessene Weg*. Sibiu, 2007, *passim*; Idem. *Eine Welt im Aufbruch*. Sibiu, 2008, *passim*.

³ Konrad Gustav Gündisch, Mathias Beer, *Siebenbürgen und die siebenbürger Sachsen*. München, 2005, p. 33 (în continuare K.G. Gündisch, M. Beer, *Siebenbürgen* ...).

⁴ Thomas Nægler, *Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen*. București, 1979 (în continuare: Th. Nægler, *Die Ansiedlung...*) și trad. rom. Thomas Nægler. *Așezarea sașilor în Transilvania*. București, 1981 (în continuare: Th. Nægler. *Așezarea sașilor* ...).

monarhii tinerelor regate ale Europei de Est (Boemia, Polonia, Ungaria) dar și de diferiți mari seniori sau episcopi din acele regate⁵. Din păcate, procesul de colonizare a Ungariei este cel mai puțin cunoscut, datorită lipsei de izvoare istorice, unele pierdute încă din evul mediu⁶. Așadar, nu se cunoaște nici modul în care s-a desfășurat colonizarea și nici data exactă a acesteia. Este cert însă că un rol capital în procesul de colonizare l-au avut greavii sași, de la numele cărora se trag denumirile unor așezări ale coloniștilor germani: *villa Hermannii* (Sibiu, de la greavul-locator Hermann), *villa Humperti* (Gușterița sau, în germană Hammersdorf, de la greavul-locator Humpert), *villa Epponis* (Turnișor sau, în germană, Neppendorf), *villa Heldwini* (Cisnădie sau, în germană, Heltau, de la greavul-locator Heldwin) ș.a.m.d.⁷. Prin intermediul acestor greavi, provenind din nobilimea mică, războinică a Impeiului Roman de Națiune Germană, regii Ungariei îi recrutau pe coloniștii germani. Tot greavii însoțeau diferitele grupuri de coloniști și se îngrijeau de așezarea lor pe pământul crăiesc (*fundus regius*), devenind astfel *locatores*. Potrivit lui Thomas Nägler, este posibil ca greavul unei așezări, în calitatea lui de locator să fie însoțit, în mai multe rânduri, mai multe grupuri de coloniști între „patria de baștină și Transilvania”⁸. Cert este că după colonizare greavii au îndeplinit în noile așezări funcții juridice și au prestat regalității servicii militare în schimbul cărora au primit bunuri imobile cu drept ereditar. S-au format astfel adevărate familii nobiliare care au dăinuit până în prima jumătate a sec. al XVI-lea.

În sec. al XIII-lea este atestată cea mai timpurie grupă de coloniști germani, de la începutul sec. al XI-lea. Este vorba despre un privilegiu al regelui Andrei al II-lea pentru coloniștii (denumiți în document *hospites*) din Satu-Mare, acordat la 1230, care atestă faptul că aceștia din urmă au venit la începutul sec. al XI-lea, aflându-se sub oblăduirea reginei Gisela soția regelui Ștefan I, cel de curând încreștinat⁹. Deși această atestare se bazează în primul rând pe mărturia coloniștilor din Satu-Mare, așadar pe tradiția orală, nu există motive să ne îndoim de autenticitatea ei. Este de crezut că odată cu sedentarizarea maghiarilor și organizarea lor într-o formă politică și administrativă coerentă, să-și fi făcut apariția diferite grupuri de germani și nu numai, dată fiind mobilitatea populațiilor și popoarelor din jurul anului 1000 (să nu uităm că rușii și varegii din Suedia și Rusia călătoreau frecvent până la Bagdad, iar pecenegii și oguzii traversau regiunile din Nordul Mării Negre, de la Carpați la Urali!).

Istoriografia săsească și germană a reținut ca perioadă a colonizării săsești domnia regelui arpadian Geza al II-lea. Nu s-a ajuns încă la un consens asupra anului de început al procesului de colonizare, Konrad Gustav Gündisch a propus însă anii 1141, 1147 sau 1158, ani în care regele Geza al II-lea se afla în relații diplomatice bune cu Imperiul Roman de Națiune Germană, ceea ce ar fi favorizat mutări de populație dinspre spațiul germanic spre spațiul maghiar¹⁰. Dincolo de aceste ipoteze, Diploma Andreană de la 1224, acordată coloniștilor din jurul Sibiului, nu vorbește decât despre oaspeții teutoni¹¹, *chemați de prea-evlaviosul rege Geza*,

⁵ *Ibidem*, p. 53-93, un amplu capitol dedicat acestei teme, unde este tratată și istoriografia problemei.

⁶ Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. Londra, 2000, p. 9: După înfrângerea de la Mohacs regina Maria, soția defunctului rege Ludovic al II-lea, a încercat să salveze arhivele regale din Buda, acuma amenințată de turci. Arhivele au fost încărcate pe barje care urmau să le ducă la Viena, dar la 12 mile în amonte de Buda barjele s-au scufundat și astfel arhiva a fost pierdută.

⁷ Th. Nägler, *Așezarea sașilor...*, p. 159-161; K.G. Gündisch, M. Beer, *Siebenbürgen ...*, p. 34-35; Konrad Gustav Gündisch, *Das Patriziat siebenbürgischer Städte im Mittelalter*. Köln-Weimar-Wien, 1993, p. 107-108, 109, 117 (în continuare: K.G. Gündisch, *Das Patriziat...*).

⁸ Th. Nägler, *op. cit.*, p. 159-160.

⁹ *Documente privind Istoria României, C. Transilvania, veacurile XI, XII, XIII*, (în continuare *DIR.C.*), București, 1951, nr. 198, p. 238-239; Cf. Th. Nägler, *Așezarea sașilor în Transilvania și aportul lor la dezvoltarea societății feudale românești*, în *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor cu națiunea română. Naționalitatea germană*, vol. I. București, 1976, p. 51-52 (în continuare Th. Nägler, *Așezarea și aportul...*).

¹⁰ K.G. Gündisch, M. Beer, *Siebenbürgen...*, p. 33-34.

¹¹ Despre diferitele nume al coloniștilor (*hospites, hospites Theutonici, Teutones vel Saxones*) vezi: „*Teutonici*” în *Siebenbürgen. Zum Problem des Namens der deutschen Einwanderer*, în *Zur Rechts- und Siedlungsgeschichte der*

bunicul nostru..., fără a oferi alte elemente de datare. În ceea ce privește arealul colonizării, potrivit documentului, acesta se întindea de la Vest la Est din Orăștie până la Baraolt¹². Sub nici o formă nu se poate formula ipoteza că toți coloniștii germani din întreaga Transilvania au venit de-odată, la chemarea regelui Geza, deoarece Diploma se referă expres la oaspeții germani (*hospites theutonici*) din arealul mai sus menționat. Acest lucru a fost arătat încă în 1979 de profesorul Năgler, care se referea la Andreanum ca la singurul document care vorbește, vag și lapidar, despre colonizarea germanilor, cu referire la cei din regiunea Sibiului¹³.

La 1186 regele Bela al III-lea a cerut mâna Mariei Capet de la fratele ei Filip August, regele Franței. În vederea încheierii căsătoriei, Bela al III-lea a trimis regelui Franței o listă a tuturor veniturilor regatului său, în care figurau 15.000 de mărci de argint de la „oaspeții” din Transilvania. În document nu este specificată naționalitatea oaspeților și nici unde era situată colonia lor dar este indubitabil, așa cum observa și Th. Năgler, că nu poate fi vorba decât despre provincia săsească a Sibiului¹⁴. Așadar, potrivit documentului mai sus citat, putem concluziona că spre sfârșitul sec. al XII-lea oaspeții menționați constituiau o comunitate destul de numeroasă și importantă din punct de vedere economic (chiar dacă suma venitului pare exagerată), comunitate ce avea chiar și biserică proprie.

Despre biserica *Theutonicorum Ultrasilvanorum* vorbea însuși papa Celestin al III-lea la 1191. Pontiful a hotărât înființarea unei prepozituri libere a germanilor din Transilvania: *...Cum autem ecclesia Theutonicorum Vltrasilvanorum in praeposituram sit liberam instituta...*¹⁵. Această prepozitură, subordonată direct arhiepiscopului de Esztergom, a fost înființată și contestată fiind de episcopul Transilvaniei, a fost întărită și confirmată de papalitate (papa Inocențiu al III-lea), prin cardinalul-legat Gregor, în 1198¹⁶. Începând cu 1199-1200 deja este atestat un prepozit sibian în persoana lui Desiderius, care îndeplinea în același timp funcția de cancelar al regelui Emeric¹⁷. Noua prepozitură avea trei subunități administrative bisericești și anume capitlurile Sibiu, Nocrich și Cincu¹⁸, amănunt ce ne permite să stabilim arealul coloniilor germane din jurul Sibiului, denumit până astăzi *Altland* (germ.= Țara Veche). De remarcat că acesta se încadrează în teritoriul demarcat de Diploma Andreană, cuprins între Orăștie și Baraolt. Cu toate acestea nu se poate stabili cu exactitate forma de organizare juridică și administrativă a oaspeților germani din Transilvania la acea dată.

La începutul sec. al XIII-lea sunt atestate mai multe așezări ale coloniștilor germani din Transilvania, fără a se specifica unitatea administrativ-teritorială și juridică de care acestea depindeau. Astfel, la 1204 se distingea un *Johannes Latinus inter Theutonicos Transilvanensis in villa Reutel*, pe care regele Emeric îl răsplătea pentru fapte de arme¹⁹. Importantă aici este

siebenbürger Sachsen. Köln-Viena, 1971 (în continuare: *Zur Rechts- und Siedlungsgeschichte...*), p. 250-260, cu toată problematica.

¹² *DIR*. C. vol. I, p. 208. Cf. Th. Năgler, *Așezarea sașilor...*, p. 159; Ernst Wagner, *Boralt und terra Daraus. Zur Ostgrenze des Andreanischen Rechtsgebietes*, în *Zur Rechts- und Siedlungsgeschichte...*, p. 70-87. Wagner consideră că la momentul emiterii Andreanum-ului Rupea și scaunul aferent nu aparțineau de comitatul sibian, ea fiind castru regal.

¹³ Th. Năgler, *Așezarea sașilor...*, p. 159.

¹⁴ *Ibidem*, p. 170.

¹⁵ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (în continuare *Ub.*), vol. I (1191-1342), ed. Fr. Zimmermann și Carl Werner. Hermannstadt, 1892, p. 1, doc. 1.

¹⁶ *Ibidem*, p. 2-4, doc. 2 și 4; Th. Năgler, *Așezarea sașilor...*, p. 171; Cf. K. K. Klein, *Geysanum und Andreanum. Fragmentarische Betrachtungen zur Frühgeschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, în *Zur Rechts- und Siedlungsgeschichte ...*, p. 56. (în continuare: K.K. Klein, *Geysanum und Andreanum...*); K.G. Gündisch, M. Beer, *op. cit.*, p. 35: Gündisch subliniază că diploma papală face diferența între „primii” oaspeți flandrensi, între „ceilalți” oaspeți flandrensi și între „toți” oaspeții flandrensi, diferență pe care domnia sa o consideră a fi un indiciu pentru mai multe faze succesive ale colonizării.

¹⁷ *Ub.* I, p. 5-6, doc. 7-13.

¹⁸ Th. Năgler, *Așezarea și aportul...*, p. 56-57; Idem, *Așezarea sașilor...*, p. 174; K.K. Klein, *op. cit.*, p. 56.

¹⁹ *Ub.* I, p. 7, doc. 15.

atestarea comunității „teutonilor” din Cisnădie (germ. Heltau, lat. *villa Riuetel*)²⁰, pe care regele o atestă, fără alte specificații. În legătură cu același Johannes Latinus la 1206 sunt atestate așezările Bărcut (în doc. *Baracvth*), Lovnic (în doc. *Lewenech*), Cobor lângă Făgăraș (în doc. *Cowrnh*), Felmer, tot lângă Făgăraș (în doc. *Welmer*)²¹. Toate aceste așezări mărgineau posesiunea acordată de regele Andrei al II-lea lui Johannes Latinus, și aveau statut de *villa*, adică sat. Deși mai târziu aceste așezări au fost săsești nu se poate stabili cu certitudine dacă în momentul acestei (subl. n.) atestări au fost locuite de *hospites* germani și cu atât mai puțin nu se poate stabili unitatea sau unitățile administrativ teritoriale de care ele au depins la început.

Prima atestare certă a unei autonomii teritoriale a germanilor din Transilvania datează de la 1206, când regele Andrei al II-lea îi scoate pe sașii din așezările Cricău, Ighiu și Romoș de sub jurisdicția voievodului și îi eliberează de alte sarcini publice²². Sprijinindu-se pe acest document în care regele îi numește pe coloniștii germani din cele trei așezări rurale (în document sunt numit *villa primos hospites regni* istoriografia săsească a ajuns la concluzia că aceștia chiar au fost primii coloniști germani din Regatul Ungariei, cu atât mai mult cu cât există indicii potrivit cărora la ridicarea catedralei din Alba Iulia au contribuit meșteri germani din așezările germane apropiate (Cricău, Gârbova și Călnic)²³. Cele trei sate eliberate de jurisdicția voievodului Transilvaniei la 1206 constituie un prim nucleu teritorial liber, din punct de vedere juridic, al *hospites*-ilor germani, prefigurând oarecum statutul pe care îl va dobândi comitatul sibian odată cu Diploma Andreană, la 1224. Totuși, cele trei așezări nu constituiau efectiv o autonomie administrativ-teritorială, astfel că ele trebuie să fi fost subordonate unui comitat. Desigur, este vorba despre unul dintre comitatele nenumite dar atestate în Diploma Andreană de la 1224, care au fost desființate „din rădăcină” la data constituirii comitatului sibian²⁴. Ar putea fi vorba de comitatul Alba, în care știm că existau mai târziu așezări germane sau poate chiar o primă formă de organizare a comitatului sibian care a funcționat înainte de 1224. Nucleul comitatului creat de regele Andrei al II-lea pare să se fi întins între Sibiu și Cincu (azi în jud. Brașov) în teritoriul numit până astăzi *Altland* adică *Țara Veche*. Parte din acest teritoriu a aparținut în secolul al XII-lea de comitatul Alba²⁵ și abia odată cu *Andreanum*-ul din 1224 s-a coagulat în jurul Sibiului și a comitatului aferent²⁶.

Prima organizare administrativ-teritorială a regatului Ungariei, preluată de la regatele creștine occidentale și îndeosebi de la Imperiul romano-german, a fost cea castrensă sau, cu alte cuvinte, cea a comitatelor de cetate²⁷. Această organizare a durat cel puțin până la începutul secolului al XIII-lea când existau deja pe teritoriul regatului cel puțin 50 de comitate²⁸, așadar

²⁰ Ernst Wagner, *Historisch-Statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen*. Köln-Viena, 1977, p. 350 (în continuare: E. Wagner, *Ortsnamenbuch Siebenb.*); Coriolan Suciu, *Dicționar Istoric al Localităților din Transilvania*, vol. I. București, [1968], p. 151 (în continuare: C. Suciu, *Dicționar localități...*).

²¹ *Ub.* I, p. 8, doc. 16.

²² *Ibidem*, p. 9-10, doc. 17; K.K. Klein, *op. cit.*, p. 57, autorul vorbește de coloniștii din cele trei așezări ca despre o grupă de coloniști cu drepturi speciale; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I. Cluj, 1971 (în continuare: Șt. Pascu, *Voievodatul...I*), p. 119-120.

²³ Th. Nägler, *Die Ansiedlung...*, p. 126-128; Idem, *Așezarea sașilor...*, p. 164; Șt. Pascu, *loc. cit.*

²⁴ *DIR. C.* vol. I, p. 208; Th. Nägler, *op. cit.*, p. 276.

²⁵ Gyula Kristo, *Ardealul Timpuriu (895-1324)*. Szeged, 2004, p. 191.

²⁶ G. E. Müller *Die Entstehung der Stühle, des Königs- und des Stuhlrichteramtes in der Hermannstädter Provinz oder der sogenannten sieben Stühle* în *Korespondenzblatt für Siebenbürgische Landeskunde*, vol. XXIX/1906. Despre perioada de început a regiunii și mai ales a așezării Sibiu vezi și Harald Roth, *Hermannstadt. Kleine Geschichte einer Stadt in Siebenbürgen*. Köln-Weimar-Wien, 2006, p. 3-8.

²⁷ Engel Pál, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale. 895-1526*. Cluj-Napoca, 2006, p. 96-99; Konrad Gustav Gündisch, *Autonomie de stări și regionalitate în Ardealul medieval. în Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie. Din publicațiile de Studii Transilvane Heidelberg*. Sibiu, 2001, p. 35-36 (în continuare: K.G. Gündisch, *Autonomie de stări și regionalitate...*).

²⁸ Engel Pál, *op.cit.*, p. 100.

când organizarea castrenă a fost înlocuită cu cea comitatensă. Cele două forme de organizare par să fi coexistat încă multă vreme atâta timp cât la 1333 sunt atestați *iobagiones et conditionarii castrenses de Fagach, de comitatu Heweswyuar*²⁹ [subl.n.]. Nu se poate stabili dacă a existat un teritoriu castren care să fi precedat comitatul sibian deoarece nu există o atestare directă a castrelor regale în extremitatea estică a Ungariei (adică în zonele Transilvaniei în care au fost colonizați sașii). Există totuși unele elemente caracteristice organizării castrene care ne permit să intuim prezența a unui castru regal în zona Sibiului: în primul rând organizarea populației germane din sudul și sud-estul Transilvaniei în centurii (*Hundertschaften*) și decurii (*Zehntschaften*)³⁰, caracteristică a organizării fiscale a comitatelor de cetate³¹. Un alt element ar fi prezența în sud-estul Transilvaniei a „porților” (magh. *porta* sau *kapu*), importante și indispensabile elemente strategice ale castrelor regale maghiare de la marginea regatului³². Este vorba de cele două porți (ung. *kapuk*) de la Copșa Mare și Copșa Mică (azi în jud. Sibiu) de la prisăcile (lat. *indagine*) care barau teritoriul încă neocupat de regalitatea maghiară³³. Cele două așezări strategice sunt situate la Nord-Est de Sibiu către teritoriul Târnavelor, care, se știe a fost printre cele din urmă teritorii colonizate de sași³⁴ și astfel ocupate de regalitatea maghiară.

Însuși faptul că ulterior (1224) Sibiul a fost făcut centru de comitat este o dovadă a existenței anterioare a unui castru regal în regiune, dat fiind faptul că întotdeauna un comitat se agregă în jurul unei cetăți regale, comandate de un slujbaş regal (castelan sau comite)³⁵, care în cazul de față nu putea fi decât Sibiul.

Este interesantă și interpretarea cercetătorului A.A. Rusu, potrivit căreia teritoriul mărginaș al regatului era organizat în comitate de hotar iar comiții și castelanii „de la începutul sec. al XIV-lea au fost cei care au intermediat „contractele” cu *locatores*, respectiv cu responsabilii direcți ai colonizării germane”³⁶. Aceasta este realitatea pentru nordul regatului (regiunea spre Slovacia) dar dl. Rusu consideră că nici Transilvania nu putea fi străină de „asemenea procedee” și că cel care s-ar fi ocupat de colonizarea din partea de sud a Transilvaniei ar fi fost comitele de Sibiu. Este posibil ca această realitate să fi premers data de 1224, când a fost creat comitatul sibian. Acesta a fost unul din cele aproximativ 50 de comitate de pe cuprinsul regatului maghiar, care funcționau la începutul secolului al XIII-lea. Fiecare comitat era condus de un comite, numit de rege care exercita în numele acestuia autoritatea juridică, administrativă și militară asupra populației comitatense (nobile sau nenobile). Autoritatea comitelui era restrânsă doar de libertățile individuale sau colective ale populației locuitoare din comitatul pe care îl administra³⁷.

Atestarea destul de timpurie, pe la 1210, a comitelui sibian Joachim este încă o dovadă a funcționalității unui comitat cu centrul la Sibiu. Într-un document de la 23 iunie 1250, regele Bela al IV-lea întărește fiilor și urmașilor comitelui Joachim moșia Szalnye, pe care tatăl și înaintașul său, regele Andrei al II-lea a scos-o de sub autoritatea cetății Zala și a donat-o *răposatului de fericită amintire Ioachim, comite al Sibiului, fiul comitelui Beche*³⁸. Donația a fost o

²⁹ *Ub. I*, p. 458, doc. 503.

³⁰ Gernot Nussbächer, *Aus Urkunden und Chroniken*, vol. I. București, 1981, p. 11-13; *Idem Din Cronici și hrisoave*. București, 1987, p. 11-13; Cf. Th. Năgler *Așezarea sașilor...*, p. 191 și Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 123.

³¹ Engel Pál, *op. cit.*, p. 98.

³² *Ibidem*, p. 100-101; K.G. Gündisch, *Autonomie de stări și regionalitate...*, p. 37-38.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Șt. Pascu, *Voievodatul...*, IV. Cluj-Napoca, 1989, p. 74.

³⁵ K.G. Gündisch, *Das Patriziat...*, p. 107-108, cu întreaga discuție despre statutul comandanților cetăților regale.

³⁶ Adrian Andrei. Rusu, *Castelarea Carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*. Cluj-Napoca, 2005, p. 403.

³⁷ Engel Pál, *op. cit.*, p. 99-101; K.G. Gündisch, *Autonomie de stări și regionalitate...*, p. 36.

³⁸ *DIR C.* vol. I, p. 338.

răsplată pentru toate serviciile militare aduse de comitele sibian Ioachim regelui Andrei al II-lea. Într-o primă misiune, comitele Ioachim, în calitate de comandant al unei oștiri formate din sași, români, secui și pecenegi a fost trimis să îl ajute pe țarul vlaho-bulgar Asan Borilă (în doc. Asan Burul) împotriva unor rebeli din Vidin, care îi contestau stăpânirea³⁹. După ce i-a învins pe cumani la traversarea Cumaniei, comitele Ioachim a ajuns la Vidin și, în urma unor lupte crâncene a reușit să recupereze cetatea din mâinile rebelilor și să o redea țarului Asan Borilă⁴⁰. Alte servicii militare a prestat comitele Ioachim în timpul campaniilor din Lodomeria, împotriva lui Roman cneazul rutenilor (este vorba de Danilo Romanovici)⁴¹. Din document reținem mai ales informația despre misiunea îndeplinită de comitele Ioachim la Vidin, asupra căruia am insistat și care este databilă în 1211⁴². De subliniat că la acea dată Ioachim avea deja demnitatea de comite al Sibiului (în doc.= *regele... numindu-l pe comitele Ioachim cap al oștirii*) și că în armata sa erau sași (în doc.= *comitele Ioachim și-a adunat sași, români, secui și pecenegi...*)⁴³. Atestarea lui Ioachim în calitate de comite al Sibiului la 1211 este o atestare (din păcate indirectă) *ante quem* a comitatului sibian înainte de atestarea literală a acestuia de Andream, în 1224. Desigur, comitatul sibian la acea dată nu putea avea aceeași întindere ca și cel instituit la 1224 de Andrei al II-lea, dar atestarea unui nucleu a lui, alături de celelalte comitate și formațiuni administrativ-teritoriale, desființate „din rădăcină” la instituire, este importantă. În sfârșit, la 1224, regele Andrei al II-lea dispune ca *tot poporul începând de la Orăștie până la Baraolt, împreună cu pământul secuilor din Seps și cu pământul Draos* [= Drăușeni, azi în jud. Brașov N.N.] *să fie un popor și să se socotească sub un jude, desființându-se din rădăcină toate comitele, afară de cel de Sibiu*⁴⁴. Noua unitate administrativ teritorială, întinsă pe o fâșie de circa 190 km.⁴⁵ este pusă sub autoritatea unui comite numit de rege⁴⁶, ca de altfel în toate comitele regatului Ungariei, și se bucura de dreptul de a folosi sigiliu propriu, drept acordat de obicei mării nobilimi laice sau ecleziastice: *...le-am mai îngăduit ca să aibă o singură pecete, care să fie cunoscută de noi și de magnații noștri în chip lămurit*⁴⁷.

Odată cu instituirea comitatului, regele a acordat sașilor o serie de drepturi și privilegii care au stat la baza viitoarei Universității Saxone din Transilvania. În primul rând este vorba de unitatea politică menționată în citatul de mai sus. Acest drept de unitate politică este secondat de dreptul de autoadministrație și de jurisdicție proprie, exercitate de juzi, aleși după dreptul lor cutumiar: *Iar comitele Sibiului, oricine ar fi el, să nu cuteze a orândui dregători în sus-zisele comitate, decât numai dintre cei ce locuiesc printre dânșii; și poporul să-l aleagă pe acela care va părea mai potrivit. Și nimeni în comitatul Sibiului să nu cuteze a cumpăra dregătorie cu bani*⁴⁸. Și mai jos: *Voim și poruncim cu tărie, ca pe dânșii să nu-i judece nimeni, decât noi sau comitele de Sibiu, pe care îl vom așeza noi, la locul și la timpul său. Dar sub orice jude se vor afla, să fie judecați numai după dreptul obișnuielnic* [cutumiar, n.n.] *și nimeni să nu cuteze a-i*

³⁹ *Ibidem*; Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în evul mediu*. București, 1998, p. 312: uzurparea tronului țaratului vlaho-bulgar de către Asan Borilă (care l-a otrăvit pe unchiul său după mama, Ioniță Caloiănu) a dus la o serie de revolte și rebeliuni, una dintre ele fiind cea de la Vidin. Pentru înăbușirea acesteia, Asan Borilă a cerut ajutorul regelui Andrei al II-lea, care l-a trimis pe comitele Ioachim.

⁴⁰ *DIR. C.* vol. I, p. 338-339.

⁴¹ *Ibidem*; Engel Pál, *op. cit.*, p. 116-117.

⁴² C-tin Rezachevici, *op. cit.*, p. 312; Editorii colecției *D.I.R., C.* au datat campania din Bulgaria la 1213. (p. 338, nota 6).

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *DRH. C.* vol. I, p. 208; Textul latin în *Ub.* I, p. 32, doc. 43; comentariu și text în română la Th. Năgler, *Așezarea sașilor...*, p. 180-184; comentariu și text german la K.G. Gündisch, M. Beer *Siebenbürgen...*, p. 40-43; Th. Năgler, *Așezarea sașilor...*, p. 276; Idem, *Așezarea și aportul...*, p. 107; Șt. Pascu, *Voievodatul...*IV, p. 73.

⁴⁵ Gustav Gündisch, *Sächisches Leben im 13. und 14. Jahrhundert*, în *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens*, ed. C. Göllner. București, 1979, p. 41 (în continuare: G. Gündisch, *Sächisches Leben...*).

⁴⁶ Th. Năgler, *Așezarea și aportul...*, p. 108.

⁴⁷ *DRH. C.* vol. I, p. 209.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 208.

*chema în fața noastră, afară de atunci când pricina lor nu s-ar putea hotărî în fața judei lor*⁴⁹. În completare și următorul paragraful al aceluiași document: *Iar dacă vreunul dintre dânșii ar vrea să se judece cu cineva în vreo pricină bănească, să nu poată întrebuița alți martori înaintea judei, decât oameni care să se afle în hotarele lor, noi scutindu-i pe ei de orice jurisdicție străină* (subl. n.)⁵⁰. Despre celelalte drepturi și obligații ale sașilor vom orbi mai jos, importante pentru acest capitol sunt informațiile despre organizarea comitatului sibian și despre statutul său juridic în cadrul regatului Sfântului Ștefan.

De la 1224 până în deceniul al treilea al secolului XIV provincia Sibiană are statut de comitat. În baza documentelor (edite)⁵¹ s-a putut întocmi o cronologie a comiților sibieni între 1266, data atestării primului comite sibian, Dominic⁵², până în deceniul al treilea al secolului al XIV-lea, când comiții au fost înlocuiți cu juzi regali, ca urmare a schimbării statutului juridic al provinciei sibiene (vezi *infra!*):

1265-1267 Dominic de genere Csák, *palatinus, comitis Bachiensis et Scibiniensis*⁵³.

1268-1269 palatinul Benedictus de genere Balog (care era și *judex curiae*)⁵⁴.

a.*8 mai - a.8 sept. 1270 palatinul Moyses (era și comite de Sopron)⁵⁵.

a. 8 sept. 1270 - p.17 iun. 1272 Albertus (era și *magister agasonum*)⁵⁶.

1272 p.17 iun. - Nycolaus de genere Monoszló (care era și el *magister agasonum*)⁵⁷.

a. 30 mart. 1273 - p. 1 sept. 1273 Ladizlaus de genere Kán (*judex curiae* și comite de Baranya)⁵⁸.

a. 26 apr. 1274-? 1275 Alexander *banus* (comite și de Dăbâca)⁵⁹.

1275-1279 - ?.

a. 30 iun. 1279-1280 Petrus de genere Aba (*magister agasonum*)⁶⁰.

1280 - Omodeus⁶¹.

1290 - Andreas⁶².

a.8 apr. 1310 - voievodul Transilvaniei Ladislau⁶³.

1306 și 1309 atestați Gobolinus și Nicolaus Blavus⁶⁴.

1310-1323 ?⁶⁵.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 209.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ La alcătuirea listei comișilor sibieni am beneficiat de ajutorul d-lui Dr. Hegy Geza, pentru a cărui prețioase îndrumări țin să-i mulțumesc în rândurile de față.

⁵² *Ub.* I, p. 98.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 99, 106.

*a. =ante; p.=post.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 108.

⁵⁶ *Ibidem*, p.108, 110, 112, 113, 113-114, 115,116, 117, 119; *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. Budapest, 1923-1987, prescurtat RA (1270.VI.13: RA nr. 1928; 1270.VIII.27: RA nr. 1959; RA nr. 2109-2110, 2117; RA nr. 2130; RA nr. 2172, 2174, 2203; RA nr. 2208; 1272.V.23; 1272.VI.17) – trimiteri indicate de Dr. Hegy Geza.

⁵⁷ *Ub.* I, p. 120; 1272.VIII.3: RA nr. 2224, trimitere indicată de Dr. Hegy Geza.

⁵⁸ *Ub.* I, p. 121-122; 1273.III.29: RA nr. 2355 trimitere indicată de Dr. Hegy Geza.

⁵⁹ *Ub.* I, p. 126-127; *Erdélyi okmánytár*, vol. I. Budapest, 1997, nr. 332: 1274.XI.1 trimitere indicată de Dr. Hegy Geza

⁶⁰ *Ub.* I, p. 135-136.

⁶¹ *Ibidem*, p. 141, 142.

⁶² 7 apr. 1316- *comes* Nycolaus (*in Cybinio iudex provincialis*)¹⁶⁹.

⁶³ Georg Eduard Müller, *Die Grafen des Mediascher Provinzialverbandes oder der sogenannten zwei Stühle*, in *Archiv des Vereins für Siebebürgische Landeskunde* (în continuare: *Archiv...*), vol. XXXIV, caietul 3/1907, p. 273. La 8 aprilie 1310 voievodul Ladislau cedează regelui comitatul Sibiului, al Bistriței și al Celor 2 Scaune (Medias și Șeica Mare), pe care le-a ocupat abuziv în timpul războiului civil din Regatul Ungariei de la începutul secolului al XIV-lea.

⁶⁴ Gustav Seivert, *Chronologische Tafel der Hermannstädter Plebane, Oberneamte und Notäre. Erste Abteilung von 1309 bis 1499*, in *Archiv...*, vol. XII, Tom II/1875, p. 204 și 214. La 1306 cei doi sunt *comites sedis Cibiniensis*. Nu știm exact dacă cei doi erau comiți ai scaunului sau ai comitatului.

⁶⁵ *Ibidem*. p. 204 atestă pentru perioada 1310-1315 ca juzi regali pe Gobolinus și Nicolaus Blavus. La 7 apr. 1316 apare totuși un *comes* Nycolaus *in Cybinio iudex provincialis*, cf., *Ub.* I, p. 318.

Nicolae de Tileagd d.g. Csanád 1323.I.6.cca-II.⁶⁶.

a. 14 ian.1324 - a. mart. 1324 voievodul Thomas (era și comite de Szolnok)⁶⁷.

16 apr. 1329 - magister Nicolaus de Brasso⁶⁸.

29 ian. 1337 - comes Hennengus de Senk (Cincu)⁶⁹.

Comiții, numiți de rege potrivit *Andreanum*-ului, erau secondati de vice-comiți prin intermediul cărora își exercitau atribuțiile administrative, juridice și militare⁷⁰ și care puteau fi numiți doar dintre membrii populației germane din provincia Sibiului. Pe lângă aceștia funcționau și juzi care erau aleși liber de către populația germană, potrivit aceluiași document: ... și poporul să-l aleagă pe acela care va părea mai potrivit. Și nimeni în comitatul Sibiului să nu cuteze a cumpăra dregătorie cu bani⁷¹.

Titlurile cumulate ale comiților sibieni arată că aceștia îndeplineau pe lângă această funcție și alte atribuții la curtea regală (*judex curiae* sau *magister agasonum*) sau în Transilvania (voievozi, comiți ai altor comitate, etc.). De fapt atribuția de comite al Sibiului era una onorifică și era acordată de rege persoanelor din cercul său doar pentru veniturile pe care le aducea după sine. Acest fapt poate fi demonstrat prin însăși demnitățile pe care le poartă comiții de Sibiu la Curte: *judex curiae* sau *magister agasonum*, demnități care implică prezența activă pe lângă rege. Mai mult, acești demnitari apar ca martori în documente regale deosebit de solemne sau emit ei înșiși documente în Ungaria: la 18 mai 1270 palatinul Moyses comite de Sibiu și de Sopron îl numește pe arhiepiscopul de Gran ca și comite⁷²; la 27 sept. 1271 Albertus comite de Sibiu și *magister agasonum* este martor într-o diplomă a regelui Ștefan al V-lea⁷³ și exemplele ar putea continua. Și faptul că ocupanții funcției erau schimbați foarte des (anual chiar) vine să demonstreze că funcția sau demnitatea de comite al Sibiului era una onorifică. Cel care se ocupa *de facto* de problemele comitatului sibian era, așa cum s-a arătat, vice-comitele, numit de comite dintre germanii din provincie. În demnitatea vice-comitelui, coroborată cu cea a judeului liber ales, putem ghici premergătorul judeului regal instituit după anul 1325. La nivel local autoritatea era exercitată de juzii aleși liberi de coloniștii germani, desigur din rândul greavorilor, atestați de către Andreanum⁷⁴.

În dezvoltarea administrativ-juridică ulterioară a comitatului Sibian a avut loc doar o singură schimbare majoră, până la înființarea Universității Saxone: schimbarea statutului juridic de la comitat la scaun principal⁷⁵. Circumstanțele acestei transformări au fost explicate de cercetătorul sas G. E. Müller în 1941: înlocuirea comitelui cu judele regal este o măsură a regelui Carol Robert de reorganizare administrativ-juridică, dintr-o serie mai largă de astfel de măsuri luate în Transilvania și Slavonia în perioada 1325-1329. Müller consideră că nu întâmplător comitele a fost înlocuit de un jude regal la 1325⁷⁶ și doar în provincia Sibiu, punând această schimbare în legătură cu răscoala împotriva regelui a populației germane din zonă, din acel an. Așadar schimbarea ar fi o urmare a amintitei răscoale, regele schimbând statutul juridic-administrativ al provinciei sibiene pentru a recâștiga loialitatea răsculaților germani⁷⁷, cu atât mai

⁶⁶ Engel Pál, *Magyarország világi archontológiája*. vol. I. Budapest, 1996. Informație comunicată de Dr. Hegy Geza.

⁶⁷ în martie 1324 voievodul Thomas apare doar cu titlul de *comes de Zonuk*. *Ub*. I, p. 391-392.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 426-427.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 484. Printre ultimele mențiuni despre comitatu *Cybinienzi in Terra Transilvana*.

⁷⁰ Georg Eduard Müller, *Ist das Andreanum eine Fälschung?*, în *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*. Sibiu, 1935, p. 119.

⁷¹ *DRH. C.* vol. I, p. 208.

⁷² *Ub*. I, p. 108.

⁷³ *Ibidem*, p. 110.

⁷⁴ *DRH. C.* vol. I, p. 208.

⁷⁵ *Historische Stätten. Siebenbürgen*, ed. Harald Roth. Stuttgart, 2003, p. 176 (în continuare: *Historische Stätten...*).

⁷⁶ Th. Nägler, *Așezarea și aportul...*, p. 109.

⁷⁷ Georg Eduard Müller, *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgisch-Deutschen Nationsuniversität 1141-1876*. Hermannstadt, 1941, p. 11 (în continuare G.E. Müller, *Stühle und Distrikte...*); cf. K.G. Gündisch, Mathias Beer, *op. cit.*, p. 55-56 și Harald Roth, *op. cit.*, p. 16-18; K.G. Gündisch, *Sächsisches Leben...*, p. 41.

mult cu cât situația noii dinastii angevine era destul de precară în regat⁷⁸. Revenind, juzii regali ai Sibiului au început să fie numiți, de către rege, din rândul greavorilor sași, spre deosebire de comiții din epoca arpadiană care erau, așa cum am văzut, membrii ai nobilimii (maghiare) a regatului⁷⁹. De fapt, prefacerea a constat în diminuarea autorității juridice, administrative și fiscale a reprezentanței regale din Sibiu (adică a comitelui) și o lărgire a libertăților și atribuțiilor de tot felul a autorităților locale sau, mai bine spus a reprezentanței germanilor din Sibiu și din provincia aferentă. Prefacerea amintită a fost una profundă și a fost resimțită nu doar în capitala comitatului, adică în orașul Sibiu, ci în întreg teritoriul. De la această dată vechile autorități juridice locale ajung în prim-plan, fiind denumite de acum încolo scaune de judecată sau, simplu, scaune, în fruntea cărora regele numește juzi regali, tot din rândul elitei germane a provinciei sibiene⁸⁰. Aceștia aveau aceleași prerogative pe care le-a avut comitele sibian înainte de 1325, inclusiv jurisdicția penală⁸¹, îngărând astfel sfera de atribuții a comitelui din Sibiu⁸². Abia în a doua jumătate a secolului al XV-lea și în secolul al XVI-lea se pot constata juzi din rândurile nobilimii maghiare, numiți de autoritatea centrală în fruntea unora dintre scaunele săsești⁸³.

La 1340 se emite la Sibiu un document în numele tuturor locuitorilor Celor Șapte Scaune aparținătoare de Sibiu (*...ad eosdem provinciales Cybinienses pertinentes*)⁸⁴, la fel și în 1355 sunt atestate iarăși Cele Șapte Scaune, alături de scaunul sibian (documentul începe cu: *Nos universi provinciales sedis Cybinensis ac aliarum septem sedium universi provinciales ad eandem sedem Cybiniensem pertinentes...*)⁸⁵. Așadar, spre mijlocul secolului al XIV-lea provincia Celor Șapte Scaune era funcțională, autoritățile din Sibiu, desigur în frunte cu judele regal al provinciei, prezidând reprezentanța celorlalte scaune săsești, mai ales în împrejurări juridice, dar și administrative și fiscale. Această formă de organizare a durat până în a doua jumătate a secolului al XV-lea când sașii au obținut de la regele Matia Corvin dreptul de a-și alege juzii regali, aceștia trebuind doar să fie confirmați de către rege⁸⁶. Atestarea la Sibiu a unor comiți proveniți din elita germană și maghiară (familii cu rang nobiliar, din comitate), pe la mijlocul secolului al XV-lea, lasă să se întrevadă o tentativă de reintroducere a organizării comitatense la sași, probabil ca și pedeapsă aplicată de Matia Corvinul sașilor sibieni pentru susținerea facțiunii rivale Hunedoreștilor⁸⁷. Sașii sibieni nu numai că au evitat reintroducerea organizării comitatense dar au obținut de la rege, după cum s-a arătat mai sus, dreptul a-și alege liber juzii regali (1464)⁸⁸. Astfel Sibiul și Cele Șapte Scaune (plus scaunele filiale) au putut constitui nucleul Universității Saxone, orașul Sibiu devenind pentru sași capitala juridică, administrativă, politică și economică.

Von Komitat zur Hauptstuhl. Die verwaltungsrechtliche Entwicklung von Hermannstadt und der dazugehörigen Provinz im Mittelalter Zusammenfassung

Hier wird die Geschichte des hermannstädter Komitats geschildert von den Anfängen bis in den 14.-15. Jahrhunderten. Es gibt fast keine geschichtlichen Quellen über die erste Organisation der hospites Theutonici im 12. Jh., die später, ab 1224, zum hermannstädter Komitat gehörten. Es gibt manche

⁷⁸ Engel Pál, *Regatul Sfântului Ștefan...*, p. 160-162.

⁷⁹ G.E. Müller, *op. cit.*, p. 12.

⁸⁰ Idem, *Die Gräven des Siebenbürger Sachsenlandes*. Hermannstadt, 1931, p. 37; K.G. Gündisch, *op. cit.*, p. 41.

⁸¹ *Ibidem*, p. 42.

⁸² Șt. Pascu, *Voievodatul...IV*, p. 75.

⁸³ G.E. Müller, *op. cit.*, p. 12.

⁸⁴ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 78; cf. doc. în *Ub.1*, p. 504-505.

⁸⁵ *Ub. II*, Sibiu, 1897, p. 110.-111; cf. K.G. Gündisch, *op. cit.*, p. 42.

⁸⁶ Gernot Nussbacher, *Aus Urkunden und Chroniken*, vol. I, p. 14; idem, *Din Cronici și hrisoave*, p. 15.

⁸⁷ G.E. Müller, *Die Gräven des Siebenbürger Sachsenlandes*, p. 38; Harald Roth, *op. cit.*, p. 43.

⁸⁸ *Ibidem*; *Ub. VI*, București, 1981, p. 171-172; cf. G.E. Müller, *Stühle und Distrikte...*, p. 199-200.

Hinweise dass vor dieser Komitat eine ältere Organisationsform gab dessen Vorort eine königliche Burg war, höchstwahrscheinlich auf Ort und Stelle des heutigen Hermannstadt. Diese Hinweise sind: die Zehnt- und Hundertschaftorganisation, die Tore (ung. *gyepük*) der *indagine*s (Holz- und Erdwällen) die das Gebiet des Reiches von den noch unbesetzten Gebieten trennten, und selbst die Tatsache das 1224 Hermannstadt Vorort des neuen Komitats wurde, weil nämlich ein solcher Vorort immer an Stelle einer ehemaligen Königsburg angelegt wurde. Das Andreanum bestätigt die Existenz anderer (und gleichzeitig älterer) Komitate die in den hermannstädter Komitat 1224 zusammenschmelzten. Mehr noch, um 1210 wird ein Grafen von Hermannstadt, Joachim, erwähnt der mit seinen Krieger (Sachsen, Rumänen und Petschenegen) mehrere Kriegsdienste für den König leistete. Letztendlich wurde das hermannstädter Komitat von den König Andreas II. gegründet und mit spezielle Rechte (lat. *libertates*) ausstattete. Es stand unter die direkte Gewalt des Königs das durch einen Grafen ausgeübt wurde. Die Richter wurden frei von den *hospites Theutonici* gewählt, sowie auch die Priester. Wir konnten eine Liste der hermannstädter Grafen ausstellen, ab die zweite Hälfte des 13. Jh. bis in die 20. Jahren des 14. Jh. als die Grafschaft abgeschafft wurde. G- E. Müller zeigte schon in 1941 dass die Abschaffung der Grafschaft im Zusammenhang mit die Rebellion von 1324 steht, dass diese eine Folge der Rebellion ist. Ab dieses Datum gewannen die Hermannstädter eine grössere rechtliche Unabhängigkeit, indem sie unter die Gewalt einer Königsrichter standen, der aber von eine Stuhlsrichter geholfen wurde. Dieser wurde frei von den Sachsen gewählt, sowie der Hann und der Stuhlsnotär die die wirtschaftlichen bzw. die schriftführichen Gelegenheiten inne hatten. Der König Matthias Corvinus gestattete den Hermannstädter auch den Königsrichter selbst zu wählen, also noch grössere rechtliche Unabhängigkeit. Diese war günstig für die Entwicklung der Sieben Stühle.